

Александар де Боздари, *О Балканским ратовима, о Великом рату и о неким догађајима који су им претходили.*

**Приредила, предговор написала и превела
др Мила Михајловић, Медија центар
„Одбрана“, Београд, 2021, стр. 210**

Мемоари као посебна врста историјских извора представљају рефлексије аутора на прошла историјска збивања, по правилу оптерећена субјективним оценама историјских догађаја, личности, али и сопствене улоге у истим. Уз одређен критички приступ мемоари могу послужити историчарима као допуна званичним документима депонованим у архивима приликом реконструкције прошле стварности. Значај Де Боздаријевих мемоара препознала је др Мила Михајловић, ауторка бројних наслова – посвећених, углавном, историји српско-италијанских односа – попут *Културно памћење трићанских Срба, Италијански морнари за српску војску, Југославија: април 1941 – септембар 1943* и *За српску војску – Једна заборављена прича*. Дипломатске белешке Алесандра де Боздарија, Мила Михајловић је превела и приредила српској научној и широј читалачкој публици.

Дипломатске забелешке Алесандра де Боздарија доживеле су два издања, 1928. и 1931. године у Милану под насловом *Delle guerre balcaniche, della Grande Guerra e di al-*

cuni fatti precedenti ad esse. Захваљујући др Мили Михајловић и издавачу Медија центру „Одбрана“ превод мемоара Алесандра де Боздарија публикован је 2021. године под насловом *О Балканским ратовима, О Великом рату и о неким догађајима који су им претходили*. Приређено издање се састоји од уводне студије Миле Михајловић уместо предговора, и шеснаест хронолошки распоређених и тематских заокружених поглавља.

На почетку *Уводне студије* (9-34) др Мила Михајловић излаже историјат херцеговачке породице Божидаревић, односно Де Боздари, проглашене племићима Светог римског царства царском уредбом из 1753. године. Затим, следи кратак приказ дипломатске каријере Алесандра де Боздарија у периоду између 1891. и 1926. године. У наставку др Мила Михајловић обрађује анексију Босне и Херцеговине, Балканске ратове и Први светски рат чији је непосредни актер и посматрач као амбасадор у Лондону, Будимпешти, Софији и Атини био Алесандар де Боздари. У закључку, приређивач указује на историј-

ску вредност његових мемоара, откривајући мање познате чињенице српској историографији о закулисној политици сила Антанте према Србији и њеним савезницама током Првог светског рата.

У првом поглављу (*Питање источне железнице и анексија Босне и Херцеговине (1908–1909), Лондон, 43-55*) Де Боздари приказује крхку сарадњу шест великих сила на очувању европског мира док је био на челу италијанске амбасаде у Лондону у два наврата 1908. и 1909. године. У овом периоду два су догађаја ставила европску дипломатију пред изазов, унилатерална иницијатива Аустроугарске у добијању концесија за изградњу пруге Увац – Митровица и анексија Босне и Херцеговине. Током дугих и напорних преговора дипломата шест великих сила Де Боздари примећује недоследност и површност у политици сер Едварда Греја. У наставку, бележи да се британска спољна политика нашла у ситуацији где је морала да осцилира између принципа према којем се свако кршење Берлинског уговора морало обављати званичним путем и са адекватним компензацијама ради одржавања мира по сваку цену.

Кратка епизода у Будимпешти, описана у другом поглављу (*Мађарски интермецо (1909–1910), 57-62*), упознала је Де Боздарија са државним организмом

Аустроугарске, искуство које му је касније помогло приликом доношења процене међународних односа на позорници европске дипломатије. Током боравка у Будимпешти закључује да Аустроију и Угарску нераскидиво држи заједнички интерес остваривања доминације Немаца и Мађара над словенским и другим етничким мањинама.

Треће поглавље (*Бугарска (септембар 1910 – јануар 1913), 63-74*) приказује Боздаријеву анализу бугарске унутрашње и спољне политике. Несугласице између краља и владе биле су свакодневица политичког живота у Бугарској. После смрти Стамболова, краљ је лично водио целокупну спољну политику. Упркос дволичности краља Фердинанда, Де Боздари открива линију водиљу спољнополитичког деловања Бугарске која се сводила на безусловну подршку Аустроугарској. Погрешна процена сила Антанте у Првом светском рату и њена бугарофилија удаљиће Грчку на две године, закључује Де Боздари.

Четврто поглавље (*Балкански рат, 75-84*) чија тема кореспондира наслову, обухвата период од почетка Балканског рата па до Боздаријевог одласка у Атину фебруара 1913. године. Закупљен идејом сарадње Аустроугарске и Бугарске, Де Боздари наводи да је превидео формирање Балканског савеза, а објаву рата Османском царству сматрао је

блефом. Ентузијазам из првих дана рата заменио је разочарење увидевши да је Цариград недостижан и да ће се Бугарска сукобити са савезницима око прерасподеле ратног плена. У овом периоду, бележи да је Аустроугарска брисала последње трагове русофилства у Бугарској.

У наредном, петом, поглављу (*Рат у Либији виђен из Софије*, 85-93) пише о уложеним напорима на склапању мира између Италије и Османског царства у току трајања његовог мандата у Софији. Уз асистенцију румунских дипломата, Ланга Раскана и Дијамандиса, ступио је у преговоре са тадашњим министром спољних послова Асим бегом. Међутим, ова епизода се завршила безуспешно услед незаинтересованости Ђолитија који је у Либијском рату видео полигон за италијанску војску, наводи Де Боздари.

Доласком у Атину 1913. године Де Боздари се суочио са проблематиком италијанско-грчког антагонизма чиме почиње шесто поглавље (*Грчка – од мог доласка у Атину до Букурештанског мира* (26. фебруар – 7. август 1913), 93-100). Питање граница северног Епира и италијанске окупације Додеканеза удаљило је Рим и Атину и тиме допринело сложености међународне политичке сцене. Непријатељска политика Италије, бележи Боздари, гурала је Грчку у руке Француске, традиционал-

ног супарника њених интереса на Медитерану. Велике силе нису гледале са одобравањем на непопустљиви став Италије, видећи у увећању граница Албаније ширење италијанског утицаја на Балкану, док је Немачка настојала да привуче Грчку Тројном савезу.

У седмом поглављу (*Од Букурештанског мира до Аустроугарског ултиматума Србији* (август 1913 – јули 1914), 101-113) приказује ток преговора Грчке са Османским царством у вези са питањем Егејских острва, Аустроугарском у погледу статуса солунске луке, анексије Крита, али највише посвећује пажњу питању разграничења у северном Епиру. Грчка влада примила је са негодовањем одлуку амбасадора у Лондону и започела припрему оружаног устанка. Сепаратна нота Аустроугарске и Италије о повлачењу грчке војске из Епира, према мишљењу Де Боздарија, представљала је грешку и отварала простор француским интригама.

Поделе грчке политичке елите по питању неутралности Грчке у Првом светском рату аутор приказује у осмом поглављу (*Од Аустроугарског ултиматума Србији до Венизелосове оставке* (23. јули 1914 – 7. март 1915), 115-125). Де Боздари критикује пробугарски став Антанте и њену неспособност да процени бугарску спољну политику. Бескрупулозном трговином те-

риторијама, Француска и Британија су привукле Венизелосу за излазак из неутралности што је довело до пада његове владе услед германофилског става краља Константина. Империјалне тежње Италије у Албанији и окупацију Валоне, Де Боздари правда војно-сигурносним разлозима.

Период прве Гунарисове владе обележен је отпором према Венизелосу и отвореним кршењем грчке неутралности од стране Антанте. Де Боздари приказује последице пробугарске политике Антанте која је довела до удаљавања Грчке од њених природних савезника. Паралелно са погрешном политиком Антанте одвијала се немачка пропаганда у Грчкој под руководством барона фон Шенка, чији утицај је био очигледан у раду Гунарисове владе. Такође, наводи да се грчко германофилство манифестовало приликом уласка Италије у рат на страни Антанте.

У десетом поглављу (*Од повратка Венизелоса на власт до Скулидисове владе (24. август 1914 – 7. новембар 1915)*, 135-142) приказује тумачење одбрамбеног споразума са Србијом од стране грчког политичког врха, које је продубило поделе унутар њене политичке елите и утицало на односе са Француском и Британијом. Венизелосова понуда силама Антанте за улазак Грчке у рат није добила подршку краља и тиме је био примом-

ран да поднесе оставку. У паду Венизелосове владе, Де Боздари види прекретницу у Грчко-Француским односима.

У наредном, једанаестом, поглављу (*Скулидисова влада 7. новембар 1915 – 21. јун 1916*, 143-155) Де Боздари је сумирао разлоге који су изазвали нетрпељивост Француске и Велике Британије према Грчкој у пет тачака: 1) концентрација грчке војске на српској, а не на бугарској граници; 2) гомилање грчке војске у Солуну; 3) останак наредбе о мобилизацији на снази упркос неутралном положају Грчке; 4) полагање мина у лукама; 5) и на крају, долазак немачких официра у Атину. Доласком Бријана на место министра иностраних послова Француске долази до побољшања односа са Грчком, али ће Скулидисова изјава о интернацији француских и српских снага уколико пређу на грчку територију под притиском Бугара и предаја Рупела, прекинути идиличне односе, наводи Де Боздари.

Дванаесто поглавље (*Друга Заимисова влада. Покушаји Димитракопулоса и Калогеропулоса (21. јун – 12. октобар 1916)*, 157-166) приказује догађаје који су се одиграли између почетка демобилизације грчке војске и Венизелосовог напуштања Атине. Улазак Румуније у рат није променио став Грчке, Заимис се правдао да је његова влада састављена у циљу испуњења зах-

тева Антанте и да нема овлашћење за више политичке одлуке. Француска и Велика Британија су наставиле са нарушавањем суверенитета Грчке износећи нове захтеве. У наставку, аутор мемоара бележи да понашање Антанте и бугарско напредовање није узбуђивало грчки народ попут ширења италијанске окупационе зоне у Епиру.

У следећем, тринаестом, поглављу (*Ламбросова влада* (9. октобар 1916 – 4. мај 1917), 167-183) Де Боздари приказује наставак отвореног кршења Грчке неутралности од стране Антанте, у првом реду Француске. Прво такво кршење били су захтеви француског адмирала Дартижа о заплени тридесет и једне пловне јединице грчке флоте, окупација острва Липсо, предаја артиљерије на Саламини, стављање грчке полиције и целокупне националне железнице под контролу Антанте. У међувремену долази до формирања паралелне владе у Солуну која је сарађивала са француским амбасадором Гилемином. Де Боздари пише да су Венизелос и Гилемин радили на спречавању нормализације односа Грчке и Антанте, изазивајући инцидент за инцидентом. До првог инцидента долази 1. децембра 1916. године када долази до искрцавања војске Антанте, након одлучног одбијања предаје целокупног ратног материјала од стране грчке владе. Аутор мемоара поставља

питање шта је утицало на промену попустљивог става Грчке и на основу званичних докумената долази до закључка да је иза Грчке одлучности стајало уверење о напредовању Немаца у Македонији. Стога, Де Боздари приписује себи заслуге о умиревању амбасадора савезника и адмирала Дартижа, верујући да би сваки непријатељски гест гурнуо Грчку у руке Централних сила. Како наводи, Француска подршка Венизелосу и његов евентуални долазак на власт није одговарао интересима Италије. Сматрао је да би Венизелос поново отворио осетљиво питање граница у Епиру и италијанске окупације Додеканеза, али да би преврат довео Грчку под француску доминацију, чије савезништво је било привремене природе, али без наклоности ка интересима Италије на Медитерану.

У четрнаестом, по обиму најкраћем поглављу (*Трећа Заимисова влада. Свргавање краља Константина. Повратак Венизелоса на власт* (4. мај – 26. јуни 1917), 185-190) описује последње кораке предузете од стране Француске у циљу свргавања Константина и довођења Венизелоса на власт. Краљ Константин је добио право избора свог наследника под условом да не изабере принца Ђорђа.

Повратак Венизелоса, рестаурација његове владе, излазак Грчке из неутралности и поновно отварање епирског пита-

ња теме су петнаестог поглавља (*Венизелосова рестаурација. Мој одлазак из Грчке (јун 1917 – мај 1918)*, 191-201). Према инструкцијама из Рима Де Боздари преноси Венизелосу да је Италија спремна на повлачење из Епира у сразмери са повлачењем Француске из Атике и Тесалије. Међутим, након конференције у Паризу примећује промену у италијанској политици према Епиру. Критикујући званичан став Рима, добија прекор од Солина у зиму 1917. године и сазнаје узрок попустљивог става Италије. Пораз код Кобарида довео је Италију у завистан положај од савезничке војне и материјалне помоћи. У наставку анализира грчку спољну политику и узрок пораза Хеленизма у Малој Азији види у њеној несразмери између војне ефикасности и политичких претензија.

У последњем, шеснаестом поглављу (*Ратни заробљеници*, 203-210) описује изазове са којима се суочио као представник министарства спољних послова при Комисији за ратне заробљенике. Питање формирања рат-

них јединица од заробљеника испоставило се исувише сложеним, нарочито у случају југословенских добровољачких јединица, наводи Де Боздари. У наставку приказује преговоре у Берну између делегата Италије и Немачке, а касније Аустроугарске који су дали правни оквир питању прихвата и третмана ратних заробљеника.

Уколико узмемо у обзир значај мемоара као историјских извора, њихову употребу за историју XX века и скроман број преведених мемоара посвећених Балканским ратовима и Првом светском рату, превод дипломатских забелешки Александра де Боздарија открива мање познате историјске чињенице нашој научној јавности и представља значајан допринос српској историографији. Стога је посебно потребно нагласити напоре преводиоца др Миле Михајловић чији одличан превод са италијанског језика заслужује највеће похвале.

Стефан Шипка